

МАКТАБГАЧА OLIGOFRENOPSISIXOLOGIYA FAN SIFATIDA

Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon o'g'li

Qo'qon DPI Maxsus pedagogika kafedrasida o'qituvchisi

Sultonaliyeva Nafosat Baxtiyorjon qizi

Qo'qon DPI Oligofrenopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha oligofrenopedagogika fanining rivojlanishi va fan sifatida vujudga kelishi atroflicha yoritib o'tilgan. Aqli zaiflarni olimlar tomonidan o'rganilishi, ilmiy tadqiqot ishlaridagi mulohazalari keltirilgan. Muloqotning psixologo-pedagogik usullari orqali aqli zaif o'quvchilar o'rganilishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Aqli zaif, usul, muloqot, nutq faoliyati, bilish jarayonlari, spektr, maktab ta'limi, xulq-atvor, diqqat, xotira, tafakkur.

Bugungi kunda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga e'tibor yamada kuchaymoqda. Ularni o'rganish uchun tarixiga nazar tashlash lozim. Aqliy zaiflikni talqin qilishdagi nazariy kamchiliklar bolalarni maktabda o'qitish amaliyotida qanday zararli oqibatlariga olib kelishini tushunish uchun fanimiz tarixining ba'zi faktlariga murojaat qilaylik. Aqliy zaiflikni noto'g'ri talqin qilish fanimizda 19-asrning oxiridan boshlab 1936-yilgacha keng tarqaldi. Pedagogika - bolalarning soxta ilmi - funktsional psixologiya nazariyasiga asoslangan edi. Xotira, diqqat, aql va shaxsiy xususiyatlar irsiyat tufayli insonning tug'ma qobiliyatlari deb hisoblangan. Ushbu noto'g'ri nazariyaga ko'ra, pedagoglar bolaning aqliy qobiliyatlari, uning irsiy moyilligi bilan "halokatli" bo'lib, ko'proq yoki kamroq doimiy qiymat bo'lib, tarbiya va ta'limga juda bog'liq emas deb hisoblashgan. Bolaning aqliy qobiliyatlarini tushunishga asoslanib, pedagoglar ushbu o'lchov natijalariga ko'ra bolalarni keyinchalik turli maktablarga taqsimlash maqsadida ushbu qobiliyatlarni miqdoriy jihatdan o'lchash mumkin va kerak deb hisoblashgan. Shunday qilib, pedagoglar bolalarning intellektini o'lchash va ularni maxsus maktablar uchun tanlashda pedagoglar tomonidan qo'llaniladigan usullarning tanqidiy tahlili ustida harakat qilishgan. Pedagoglar aqli zaiflikning mohiyatini bolalarga ota-onalaridan meros bo'lib qolgan kichik aql-zakovatda ko'rishdi. Pedagoglar eskirgan funktsional psixologiya ma'lumotlariga asoslanib, tana tizimli va ruhiy belgilar o'rtasida teng belgi qo'yishadi. Ular shunday fikr bildirishdi: agar ota-onaning ikkalasi ham kalta bo'lsa yoki jingalak qora sochli bo'lsa, bola, ehtimol, kalta va jingalak bo'lar edi. Shuning uchun (qiyoslash orqali), agar ota-onaning ikkalasi ham uquvsiz, intellektual rivojlanmagan bo'lsa, bola aqliy zaif bo'lishi mumkin. Shu bilan birga o'sish yoki jingalak sochlarning belgilari aqliy rivojlanish darajasining aniq belgilari yoki ko'rsatkichlari emas. O'xshatish yo'li bilan fikr

yuritishda paydo bo'lgan fikr hatodir. Gen va belgilar o'rtasidagi munosabatlar juda murakkab. A.Reyvin genetika tarixiga oid so'nggi sharhlardan birida, agar belgi oddiy bo'lsa, gendan belgiga boradigan yo'lni kuzatish nisbatan oson ekanligini yozadi. "Agarbiz qanot, ko'z yoki mushak kabi murakkab tuzilmalarni o'rganadigan bo'lsak, - deydi Reyvin, - demak, gendan belgigacha bo'lgan yo'l hali ham juda kam yoritilganligini tan olishimiz kerak." Bu erda biz strukturaning xususiyatlarining murakkabligi haqida gapiramiz. Ruhiiy belgilarga kelsak, bu erda bog'liqliklar yanada murakkabroq. Gen belgining paydo bo'lishini oldindan belgilamaydi, u faqat atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonida organning ushbu xususiyatni olish uchun turli xil imkoniyatlarini belgilaydi. Va psixikaning xususiyatlari kabi belgilar eng ko'p funktsionaldir. Ularning o'z *shakllanish* tarixi bor. Ruhiiy xususiyatlar, birinchi bobda aytib o'tilganidek, ontogenezda, ya'ni bolaning individual hayoti jarayonida paydo bo'ladi. Ular (aqliy xususiyatlar), albatta, asab tizimining (genetik jihatdan aniqlangan) salomatligi va mukammallik darajasiga bog'liq. Asab tizimi qanchalik yaxshi, mo'tadil, tushunarli bo'lsa, bola kattalar tajribasini tezroq va osonroq o'rganadi. Ammo o'z-o'zidan psixikaning xususiyatlari meros qilib olinmaydi, ular genetik jihatdan aniqlanmaydi. Aqliy rivojlanish va xarakter xususiyatlarini shakllantirish ta'limning hal qiluvchi ta'siri ostida amalga oshiriladi. Agar bolaning miyasi sog'lom va to'liq bo'lsa, u *qulay sharoitlarda*, hatto ota-onasi bu shartlar yo'qligi sababli yomon rivojlangan bo'lsa ham, intellektual rivojlanishning eng yuqori darajasiga erishaoladi. Past yoki yuqori intellektual daraja irsiy emas, balki individual rivojlanish jarayonida shakllanadi.

Yuqorida aytilganlar insonning birlik qonunlariga bo'ysunmasligini anglatmaydi. Tana va asab tizimining tuzilishidagi nafaqat og'riqli anomaliyalar, balki bu tuzilishning normal diapazonda o'zgarib turadigan xususiyatlari, masalan, miya tomirlarining sifati ham meros qilib olinadi. Ammo funktsiyalar emas. Genetikaning o'zi va uning insonning aqliy xususiyatlariga nisbatan qo'llaniladigan qonunlari sovet psixologiyasining ma'lumotlarini hisobga olgan holda maxsus tarzda ishlab chiqilishi kerak. Strukturaning xususiyatlari, yuqorida aytib o'tilganidek, bolaning aqliy rivojlanishining muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, masalan, agar bolaning ota-onasi endokrinopatiyaning irsiy shakli yoki qon tomir etishmovchiligi bo'lsa, bolada ham xuddi shunday kasallik yoki kamchilik bo'lishi mumkin. Bunda ota-onalar ham, bolalar ham tarbiyaning teng sharoitlarida intellektual jihatdan yetarli darajada rivojlanib ulgurmasliklari mumkin, ota-onalar va bolalarda qandaydir o'xshash ruhiy xususiyatlar (letargiya, charchoq va boshqalar) namoyon bo'lishi mumkin. Bu xususiyatlar ota-onadan bolalarga genlar orqali o'tmagan, balki ota-onalarda ham, bolalarda ham asab tizimining atrof-muhit ta'siriga o'xshash reaksiyalari natijasida paydo bo'lgan. A. A. Neyfaxning ushbu masalaga eng yaqin bo'lgan "O'n va belgi" tadqiqotida quyidagilar amalga oshiriladi.

Ruhiy xususiyatlarni meros orqali o'tkazish g'oyasi, ayniqsa, kundalik g'oyalarda o'jarlik bilan amalga oshiriladi. Hatto ba'zi oligofrenopedagoglar ham hayotni amaliy kuzatishlariga asoslanib, ba'zan bu fikrga "o'z qalbining tubida" kelishib oladilar. Shu bilan birga, ular yordamchi maktablardagi o'quvchilarning ota-onalari odatda aqlli emas, balki zaif rivojlangan odamlar bo'lib chiqishiga ishora qiladilar. Ba'zi hollarda (har doim ham) bunday faktlar sodir bo'ladi; ammo, ular chuqurroq ko'rib chiqilishi kerak. Bu erda haqiqat nima va xatoning mumkin bo'lgan manbai nima? Aksariyat hollarda aqliy zaiflik onaning homiladorligi patologiyasi, tug'ilish jarohatlari, og'ir yoki o'z vaqtida tibbiy yordam ko'rsatilmagan erta bolalik infeksiyalari tufayli yuzaga keladi. Bola tarbiyasiga beparvolik, tibbiy profilaktika va gigiena vositalaridan yetarlicha foydalanmaslik madaniyati past oilalarda ko'proq uchraydi. Agar, masalan, bilimi yetarlicha bo'lmagan homilador ayol birinchi navbatda kimyoviy moddalar bilan istalmagan homiladorlikdan xalos bo'lishga urinib, keyin nogiron bolani tug'gan bo'lsa, bu aqliy zaiflikning irsiy ekanligini isbotlamaydi. Ensefalit bilan kasallangan ona shunchalik beparvo bo'lishi mumkinki, u dizenteriyabilan og'rigan bola uchun o'z vaqtida shifokorni chaqirmaydi. Va bu holda, oligofrenopedagog o'qituvchi yana ona va bolaning aqliy zaifligi o'rtasidagi o'xshashlikni ko'radi, garchi bu demensiyaning sabablarini umuman isbotlamasa ham. Ushbu amaliyotchi oligofrenopedagoglarning taxminlari ko'p hollarda noto'g'ri bo'lib chiqadi. Ammo oligofreniyaning haqiqatan ham genetik shakllarining mavjudligi ham pedagoglarning nuqtai nazarini tasdiqlamaydi. Faqat zaif miya tuzilishi asos qilib olinadi, bu to'liq huquqli individual aqliy rivojlanish imkoniyatini cheklaydi.

Ushbu fanning tadqiqot predmeti va usullarini tushunilishi yanada bartaraf etib borildi. Ma'lum vaqtlardan keyin bolalarni tanlash psixonevrologlarning majburiy ishtirokida amalga oshirila boshlandi. Pedagogik jihatdan e'tiborsiz, ammo sog'lom asab tizimiga ega bo'lgan bolalarni yordamchi maktabga yuborish mumkin emas edi. Aqliy zaiflikning mohiyati haqidagi qarashlarning keyingi evolyutsiyasi "asab tizimi kasalligi" tushunchasining chuqurlashishi bilan bog'liq edi. 30-40-yillarda psixonevrologiya sohasidagi ba'zi cheklangan ilmiy bilimlar va akademik I. P. Pavlov va uning maktabi kashfiyotlarining ahamiyatini etarlicha baholamaslik tufayli kasallik miyaning asosiy qismi miyaning ayrim qismlarida lezyonning lokalizatsiyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi. Miya kasalliklarini bunday soddalashtirilgan tushunishga muvofiq, turli fanlarda bola psixikasidagi barcha o'zgarishlar miya yarim korteksi hujayralarining yo'q qilinishi natijasidir, deb hisoblash tendentsiyasi paydo bo'ldi. Nerv jarayonlarining xususiyatlari, eng muhimi, shartli bog'lanishlarning paydo bo'lishi va yo'qolishi qonuniyatlari umuman hisobga olinmagan. Akademik I.P Pavlov tomonidan qayd etilgan miya funktsiyalarini tiklash imkoniyatlari, shuningdek, kortikal asab jarayonlarini tiklashning tashqi stimullarning ta'siriga bog'liqligi hisobga olinmadi. Bunday talqin muqarrar ravishda o'qituvchilarni

pessimizmga olib keldi: ruhiy kasalliklarning qaytarib bo'lmaydiganligini tan olishga. Ba'zi miya hujayralari vayron bo'lganligi sababli, tegishli funktsiyalarning haqiqiy tiklanishiga umid yo'qligiga ishonishdi. Akademik I.P. Pavlov va uning shogirdlari asarlarini ijodiy o'zlashtirish aqliy zaiflikning mohiyatini soddalashtirilgan, statik tushunishni yengib o'tishga imkon berdi. Ba'zi bolalarda aqliy rivojlanishidagi uzoq (ba'zan ikki yoki uch yil) funktsional kechikishdan keyin kognitiv faollikni tiklash holatlari aniq bo'ldi. Ilgari, bolaning ikki yoki uch yil davomida qanday qilib aqlni sust ishlashi, keyin esa intellektual jihatdan to'liq bo'lib chiqishini tushunish qiyin edi. I.P.Pavlovning ta'limotlari nuqtai nazaridan, kognitiv faoliyatning vaqtinchalik, o'tkinchi buzilishi va qulay rejim mavjud bo'lganda uning keyingi tiklanishi mumkinligi aniq bo'ldi. Zamonaviy sovet psixologiyasining asosini tashkil etuvchi psixikaning refleks nazariyasi asab tizimining ayrim kasalliklarini boshdan kechirgan bolalarning aqliy faoliyatidagi o'zgarishlarning ularning tarbiyasiga bog'liqligini tushuntirishga va o'rganish imkon berdi.

FOYDANALINGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyayev "Nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 1-avgustdagi farmoishi.
2. A.I.Soatov, K.X.Mametov, P.M.Po'latova "Oligofrenopedagogika asoslari" Toshkent, "O'qituvchi"1994 yil.
3. Turgunovna, Dilbarkhan Yuldosheva, and Musayeva Farangiz. "A new approach to the education of children with disabilities in physical or mental development." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 155-162.
4. Turgunovna, Dilbarkhan Yuldosheva. "A NEW APPROACH TO THE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 790-796.
5. Turgunovna, Yuldosheva Dilbarxon. "Direct guidance of Speech Therapy games in the process of speech therapy training." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429* 11.11 (2022): 151-158.
6. Dilbarkhan, Yuldasheva, and Khudoynazarova Nailakhon. "Corrective work carried out in collaboration with a special school defectologist and family." *European Scholar Journal* 2.10 (2021): 78-80.
7. Yuldosheva, D., O. Khodjaev, and Sh Gulmurodova. "A comprehensive impact of Clasterosporiosis and Polistigmosis diseases on almonds plantation: A brief review." *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. Vol. 614. No. 1. IOP Publishing, 2020.
8. Shavkatjon o'gli, Nabiyev Ravshanjan. "METHODS OF STUDYING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF MENTALLY WEAK STUDENTS OF Q HOME CLASS ON THE BASE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES."

9. O'gli, Nabiye Ravshanjan Shavkatjon. "Methods of studying the educational activity of mentally weak students of Q home class on the base of innovative technologies." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 21-25.
10. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "INTELEKTIDA NUQSONI BO 'LGAN O 'QUVCHILARNING XULQ-ATVORINING O 'ZIGA XOSLIGI." (2023): 140-145.
11. .Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "TA'LIM JARAYONIDA AUTIZMLI FARZAND TARBIYALAYOTGAN OTA-ONALAR BILAN ISHLASH USULLARI." (2023): 128-132.
12. Shavkatjon o'g'li, Nabiye Ravshanjon. "CONDUCT A CULTURE OF STUDENTS WHO ARE DEFICIENT IN INTELLIGENCE THE WAY OF THE FORMATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 551-557.
13. Nabiye, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
14. Nabiye, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
15. Shavkatjon o'g'li, Nabiye Ravshanjon. "Boshlang 'Ich Sinf Aqli Zaif O 'Quvchilar Nutqini O 'Stirish." *Research And Education* 1.1 (2022): 263-267.
16. .Ogli, Nabiev Ravshanjon Shavkatjon, and Quchqorova Farida Erkin Qizi. "Features of the Higher Nervous Activity and Psychic Processes of Students with Intellectual Deficiencies." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 19 (2023): 146-151.
17. .Nabiye, R. Sh. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O 'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.
18. Ogli, Nabiye Ravshanjon Shavkatjon, and Ortiqboyeva Parizoda Ismoiljon Qizi. "Families of Children with Defects in the Development of Pedagogical-Psychological Work." *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* 19 (2023): 143-146.
19. Islomjon, Haydarov. "Excursion Lesson, The Role Of Students With Hearing Impairment In The Study Of Natural Science." *Onomázein* 62 (2023): December (2023): 1958-1963.
20. Islomjon, Haydarov, and Nabiyeva Nozimakhan. "SYSTEM OF DEVELOPMENT OF AUDITORY PERCEPTION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 1096-1101.
21. Islomjon, Haydarov. "PERIODS OF TEACHING PRONUNCIATION." *Open Access Repository* 9.11 (2023): 221-224.
22. Islomjon, Haydarov, and Odilova Rushanabonu. "ORAL SPEECH AND ITS DEVELOPMENT FEATURES." *Open Access Repository* 9.11 (2023): 206-209.

23. Islomjon, Haydarov, and Odiljonova Saminakhan. "DIFFERENTIATION OF SENTENCES IN SCHOOL FOR HEARING IMPAIRED CHILDREN THE CONTENT AND ORDER OF THE WORK CARRIED OUT ON." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 1071-1075.
24. Islamjan, Haydarov. "FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF HEARING-IMPAIRED STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN SCIENCE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 536-540.
25. Hatamjon O'g'li, Haydarov Islomjon. "PECULIARITIES OF THE USE OF SCIENCE TEACHING METHODS IN A SCHOOL FOR HEARING IMPAIRED CHILDREN." *International Journal of Pedagogics* 3.11 (2023): 1-5.
26. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA O'QUVCHILARNI TABIATSHUNOSLIK HAQIDAGI BILIMLARINI EKSKURSIYALAR ORQALI SHAKILLANTIRISH." *E Conference Zone*. 2023.
27. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA TABIATSHUNOSLIKNI O'QITISHNING ASOSIY METODI SIFATIDA-TAJRIBA METODI VA AMALIY ISHLAR." *HOLDERS OF REASON* 1.1 (2023): 36-40.
28. Islomjon, Haydarov. "In this article, the importance of excursions in specialized educational institutions for students with hearing impairments and ways to shape their knowledge of Natural Science through excursions. Information is provided about the corrective-pedagogical o." *Onomázein hosts unpublished articles derived from scientific research* (2023): 1958-1963.
29. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISH QOBILIYATINI BUZILISHI VA YO'QOTISH SABABLARI." *Conferencea* (2023): 83-86.
30. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ENVIRONMENTAL EDUCATION OF HEARING-IMPAIRED PRESCHOOL CHILDREN BY SHAPING THEIR KNOWLEDGE OF NATURE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 510-513.
31. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING DEFECTS THROUGH SCIENCE LESSONS DEVELOPMENT OF SPEECH AND THINKING." *Open Access Repository* 4.3 (2023): 837-844.